

ΤΟ ΕΛΛΗΝΟΡΟΥΜΑΝΙΚΟΝ ΣΥΜΦΩΝΟΝ
ΤΗΣ 21 ΜΑΡΤΙΟΥ 1928

Τὴν ἐπαύριον τῆς ὑπογραφῆς τῶν συμφωνιῶν τῆς Λωζάννης ἡ Ἑλλάς ἐκαλεῖτο νὰ ἀναζητήσῃ τὸν νέον διπλωματικὸν προσανατολισμὸν τῆς ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς νέας διεθνοῦς πραγματικότητος. Βασικὴν καθοριστικὴν ἐπιδιώξιν τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπετέλει ἡδη ἡ διασφάλις τοῦ καθεστώτος τῶν Συνθηκῶν καὶ ἡ διαφύλαξις τῆς νομιμότητος. Ἡ Ἑλλάς, ἐξερχομένη ἐκ τῆς μικρασιατικῆς κρίσεως με βαθυτάτας τὰς ρωγμὰς εἰς τὸ ἔθνικόν, τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν πεδῖον, εἶχεν ἀνάγκην μακρᾶς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς εἰρήνης διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπαραίτητον ἀνασύνταξιν τῶν ἔθνικῶν δυνάμεων. Ἡ εὐδόωσις δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιδιώξεως προέβαλλε καὶ ὡς προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν προβολὴν τῶν νομίμων ἔθνικῶν διεκδικήσεων εἰς τὸν διεθνή χῶρον.

Ὁ σεβασμὸς ἐν τούτοις πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς ὅρους τῆς διεθνοῦς νομιμότητος δὲν ἤρκει διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν καὶ τὴν ἀρμονικὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν κρατῶν - μελῶν τῆς διεθνοῦς κοινωνίας. Αἱ μέθοδοι τὰς ὁποίας εἰσηγεῖτο τὴν ἐπαύριον τῆς εἰρήνης ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν δὲν ἀπεδεικνύοντο εἰς τὴν πρᾶξιν ἱκαναὶ νὰ κατοχυρώσουν τὴν ἑδαφικὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν εἰρηνικὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ διεθνοῦς ὀργανισμοῦ. Ἡ προοδευτικὴ ἐπάνοδος εἰς τὸ παλαιὸν σύστημα τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἔθνικῶν ἀνταγωνισμῶν προσέεδιξε τὸ μέτρον τῆς ἀποτυχίας τῶν μεθόδων τῆς Γενεύης. Ἄν δέ, τὸ 1925, ἡ δυτικὴ Εὐρῶπη ἀνεῦρεν εἰς τὸ Λοκάρνο τὸν τρόπον νὰ συγκεράσῃ τὰ δύο συστήματα, ἡ ἀνατολικὴ Εὐρῶπη θὰ παραμείνῃ ἔκθετος μέχρι τοῦ δευτέρου πολέμου εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πιέσεις καὶ εἰς τὰς ἰδίας κεντροφύγους ροπὰς. Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν γενικωτέρων αὐτῶν διαμορφώσεων, ἡ ἀνατροπὴ τῆς παλαιᾶς ἰσορροπίας εἰς τὸν βαλκανικὸν καὶ τὸν ἀνατολικομεσογειακὸν χῶρον ἐπέτεινε τὰς γειτονικὰς πιέσεις ἐπὶ τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἡ Ἰταλία τοῦ Μουσολίνι προέβαλλε ἡγεμονικὰς ἀξιώσεις εἰς τὴν ἀνατολικὴν μεσογειακὴν λεκάνην, ἡ Τουρκία τοῦ Κεμάλ ἐξήρχετο ἐνισχυμένη ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴν κρίσιν καὶ τὸ νέον γιουγκοσλαβικὸν κράτος ἀνεξήτει εἰς τὴν ἑδαφικὴν ἔκτασιν καὶ τὸ πολιτικὸν γόητρον, τὰ ὁποῖα τοῦ προσεπόρισεν ἡ συμμαχικὴ νίκη τοῦ 1918, τὰ ἐρεῖσματα διὰ μίαν ἡγετικὴν θέσιν εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῶν συνθηκῶν τῆς Λωζάννης νὰ ἀντιπαλαίσῃ με δυσυπερβλήτους

δυσχερείας. Ἐντὸς τῶν τελευταίων μηνῶν τοῦ 1923 ἀντιμετώπισε τὴν ἰταλικὴν πρόκλησιν κατὰ τῆς Κερκύρας, ἡ ὁποία ἤρχετο νὰ καταδείξει τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν μηχανισμῶν τῆς Γενεῦθς ὅταν ἐπρόκειτο νὰ προστατεύσουν ἐν μικρὸν κράτος ἔναντι τῆς ἐπιθετικῆς διαθέσεως μιᾶς Μεγάλης Δυνάμεως. Παραλλήλως, ἡ βρεττανικὴ τάσις τῆς μὴ ἀναμείξεως εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς ὑποθέσεις καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ γαλλικοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸν χῶρον τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐστέρουν τὴν Ἑλλάδα οἰασδῆποτε ἐγγυήσεως ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων αἱ ὁποῖαι εἶχον ταχθῆ ὑπὲρ τοῦ καθεστῶτος τῶν Συνθηκῶν. Τοῦτο δέ, ἐνῶ ἀπεδεικνύετο ἀδύνατος ἡ οὐσιαστικὴ ἐξομάλυνσις τῶν διαφορῶν μὲ τὴν Βουλγαρίαν, ἡ ἐξεύρεσις τρόπου ἀποδοτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὄρων τῆς Λωζάννης εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὰς σχέσεις μὲ τὴν Τουρκίαν, ἡ ἡ ἐπίλυσις τῆς κρισίμου διενέξεως μὲ τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Ἀπὸ τῆς καταγγελίας πράγματι, κατὰ τὸ 1924, τῆς Ἑλληνοσερβικῆς συνθήκης τοῦ 1913, αἱ Ἀθῆναι ἀντιμετώπιζον τὴν ἰσχυρὰν πίεσιν τοῦ Βελιγραδίου, ἔναντι τῆς ὁποίας δὲν διέθετον τὰ ἀπαιτούμενα διπλωματικὰ μέσα διὰ τὴν ἐξισορροπησίν της.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1926 ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ὁ Ἀνδρέας Μιχαλακόπουλος. Ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν δημοκρατικὴν τάξιν καὶ αἱ πρῶται ἐνδείξεις τῆς οικονομικῆς ἀναρρώσεως συνεδυσάθησαν μὲ τὴν σθεναρὰν προσπάθειάν του νὰ ἀποκαταστήσῃ —μετὰ τὴν θλιβερὰν παρένθεσιν τῆς δικτατορίας— τὸ ἑλληνικὸν διαπραγματευτικὸν κῦρος καὶ νὰ ἐξαγάγῃ τὴν χώραν ἀπὸ τὴν ἀπομόνωσιν. Ἐντὸς τοῦ πλαισίου αὐτοῦ ἐντάσσονται αἱ ἄγνοιαι διαπραγματευτικαὶ κρούσεις πρὸς τὸ Βελιγράδι, αἱ γόνιμοι διπλωματικαὶ ἐπαφαὶ μὲ τὴν Ρώμην, ὡς καὶ ἡ ζωηρὰ διάθεσις διὰ τὴν σύσφιγξιν τῶν φιλικῶν δεσμῶν μὲ τὸ Βουκουρέστι. Τὴν ἐπιβεβαίωσιν εἰδικώτερον τῆς μακρᾶς παραδόσεως τῶν φιλικῶν δεσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας καθίστα ἀκόμη περισσώτερον ἐπιτακτικὴν ἡ ἐξασφάλισις διὰ τὰς Ἀθήνας ἐνὸς πρώτου διπλωματικοῦ ἐρείσματος εἰς τὸν βαλκανικὸν χῶρον.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιθυμίαν διὰ τὴν στενοτέραν σύσφιγξιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν δεσμῶν, τὸ Βουκουρέστι ἤτο φυσικὸν νὰ ἀνταποκριθῆ κατ' ἀρχὴν εὐνοϊκῶς. Ἡ κοινὴ τάσις πρὸς τὴν ἐξισορροπησιν τῶν πιέσεων ἐνὸς ἐνδεχομένου μετώπου τῶν σλαβικῶν ἔθνῶν εἶχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἀποτελέσει σταθερὸν στοιχεῖον συμπνοίας μεταξὺ τῶν Ρουμάνων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγετῶν. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ μεταξὺ τῶν δύο πολέμων τὸ πρόβλημα εἶχε προσλάβει ὀξεῖαν μορφήν ἰδίως διὰ τὴν Ρουμανίαν, ὑφισταμένην τὴν ἀναθεωρητικὴν πίεσιν ἐκ τριῶν γειτονικῶν κατευθύνσεων καὶ περιβαλλομένην ἀπὸ τέσσαρα γειτονικὰ κράτη, τὰ τρία τῶν ὁποίων ἀνῆκον εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον. Κατὰ τὴν χρονικὴν ἀκριβῶς φάσιν, ἡ ὁποία προηγήθη τοῦ ἑλληνορουμανικοῦ συμφώνου, οἱ ὑπεύθυνοι Ρουμᾶνοι ἡγέται, ὡς ὁ Μπρα-

τιάνου καὶ ὁ Τίτουλέσκου ἀπέδιδον ἰδιαιτέραν βαρῦτητα εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως ἐξασφαλισθοῦν τὰ μέσα ἐξισορροπήσεως τῆς ὑπερτροφικῆς σλαβικῆς παρουσίας ἐντὸς τοῦ γειτονικοῦ των ἑδαφικοῦ περιβάλλοντος¹. Ἡ ὑπαρξίς βεβαίως τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ, καθαρῶς πολιτικοῦ, κινήτρου δὲν ἀπέκλειε καὶ τὴν παράλληλον ὑπαρξίν ἄλλων εἰδικωτέρων ἐπιδιώξεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔτεινον νὰ ἐξυπηρετηθοῦν διὰ τῆς στενοτέρας ἑλληνορουμανικῆς προσεγγίσεως. Ἡ ἐξυπηρετήσις ἰδίως τοῦ ρουμανικοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου μέσῳ Θεσσαλονίκης ἐπέβαλλε τὴν ἐξασφάλισιν ὠρισμένων εἰδικῶν ἐμπορικῶν διευκολύνσεων.

Ἡ κοινὴ ἐπιθυμία τῆς προσεγγίσεως εἶχεν ἔνωρῖς ὀδηγήσει τὰς δύο κυβερνήσεις εἰς τὴν ἀνάληψιν διαπραγματευτικῶν ἐπαφῶν. Ὁ στρατηγὸς Ἀβερέσκου καὶ ὁ Ἀνδρέας Μιχαλακόπουλος εἶχον ἀπὸ τοῦ 1927 ἀντιμετώπισαι σοβαρῶς τὴν σύναψιν μιᾶς διμεροῦς συμφωνίας, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον θὰ ὑπερέβαινε τὰ συνήθη ὄρια ἐνὸς συμφώνου διαιτησίας καὶ μὴ ἐπιθέσεως. Ἡ ρουμανικὴ πλευρὰ εἶχε συνδέσει τὴν εὐδόωσιν τῶν διαπραγματεύσεων μὲ τὴν σιδηροδρομικὴν σύνδεσιν τῶν δύο χωρῶν μέσῳ τῆς Βουλγαρίας. Τὸ ἑλληνικὸν Γενικὸν Ἐπιτελεῖον εἶχε τότε ἐκφράσει τὰς ζωηρὰς ἐπιφυλάξεις του, ἐπικαλούμενον σοβαροὺς κινδύνους διὰ τὸ ἀμυντικὸν σύστημα τῆς χώρας. Ὁ Ἕλληνας ὅμως Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐφάνη διατεθειμένος νὰ παρακάμψῃ τὰς ἀντιρρήσεις αὐτὰς ἐφόσον ἡ ρουμανικὴ κυβέρνησις θὰ ἠγγυᾶτο τὸν ἐμπορικὸν καθαρῶς χαρακτήρα τῆς νέας σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Τοῦτο προφανῶς ἐσήμαιεν ὅτι τὸ Βουκουρέστι ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀναλάβῃ δράσιν κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἂν ἡ τελευταία αὕτη ἀπεφάσιζε νὰ χρησιμοποίησιν τὸ νέον ἐπικοινωνιακὸν δίκτυον διὰ στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ διστακτικότης τῆς Ρουμανίας νὰ ἀναλάβῃ τοιαύτην εὐθύνην ὠδήγησεν εἰς τὴν προσωρινὴν ἀποτελμάτως τῶν διαπραγματεύσεων². Παραλλήλως δέ, ἡ διαφαινομένη ἐπιθυμία τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ Βουκουρέστι τὸ μέσον πίεσεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Βελιγραδίου προκειμένου νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν διαφορῶν προεκάλει τὸν σκεπτικισμὸν τῶν Ρουμάνων ἰθυνόντων, οἱ ὁποῖοι ἐφοβοῦντο μὴ ἡ τάσις παρεμβάσεώς των παρεξηγηθῆ ὑπὸ τῆς συμμάχου γείτονος³.

1. Βλ. ἐνδεικτικῶς *Ministro degli Affari Esteri, I Documenti Diplomatici Italiani (D.D.I.), Settima serie: 1922-1935, vol. VI (1 gennaio-23 settembre 1928)*, Roma 1967, no 61 (*Messaggio di J. Bratianu, 27 gennaio 1928*), No. 83 (*Manzoni a Mussolini, 5 febbraio 1928*).

2. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἰδίου τοῦ Μιχαλακοπούλου πρὸς τὸν Βρεττανὸν πρεσβευτὴν εἰς Ἀθήνας: *Public Record Office, Foreign Office (F.O.) 371/12923, P. Loraine to A. Chamberlain, April 20, 1928*.

3. *D.D.I., 7a ser., VI, no 30 (Arlotta a Mussolini, 19 gennaio 1928)*.

Ἡ ἀποφασιστικὴ πρόοδος τῶν ἑλληνορουμανικῶν διαπραγματεύσεων συμπίπτει χρονικῶς μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Τιτουλέσκου νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἐμφαντικώτερον, ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1928, τὴν ρουμανικὴν πολιτικὴν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ συμμαχικοῦ δικτύου καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἐναντι τῶν πολυτίμων ἐγγυήσεων, τὰς ὁποίας ἡ Μικρὰ Συνεννόησις παρεῖχε διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ οὐγγρικοῦ κυρίως ἀναθεωρητισμοῦ, ἡ Ρώμη ὑπεστήριξε τὰ ρουμανικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Βεσσαραβίας καὶ ἔτεινε γενικώτερον νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἰδέαν ἑνὸς εὐρύτερου ἀντισλαβικοῦ μετώπου, ἵκανοῦ νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἔμμεσον βρετανικὴν ὑποστήριξιν¹. Ὁ Τιτουλέσκου ἐπεσκέπτετο περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου τὴν Ρώμην καὶ ἀφοῦ ὑπεγράμμισε κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Μουσολίνι τὴν ἐπιδίωξιν τῆς παραλλήλου διατηρήσεως στενῶν δεσμῶν τόσον μὲ τοὺς «συμμάχους» τῆς Μικρᾶς Συνεννοήσεως ὅσον καὶ μὲ τοὺς «φίλους» Ἰταλοῦς, μετέβαινεν εἰς τὸ Παρίσι ὅπου καὶ ἐπετύγχανε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ τοῦ Briand².

Αἱ ἀποφασιστικαὶ συνομιλίας τοῦ Τιτουλέσκου μὲ τὸν Μουσολίνι, καθ' ὃ μέτρον ἐπεβεβαίουν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Βουκουρεστίου νὰ ἐξισοροπήσῃ τοὺς μονομερεῖς δεσμούς του μὲ τὸ γαλλικὸν σύστημα τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, διηκόλυνον τὴν σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν μὲ τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμπιστευτικῶν συζητήσεών του μὲ τὸν Ἰταλὸν πρωθυπουργόν, ὁ Ρουμᾶνος πολιτικὸς εἶχεν ἀναγγεῖλει ὅτι ἡ συνομολόγησις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἑνὸς συμφώνου μὴ ἐπιθέσεως καὶ διαιτησίας θὰ ἦτο σχεδὸν βεβαία, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦτο ἐπικειμένη. Ὁ Ἰταλὸς πρωθυπουργὸς ὄχι μόνον δὲν ἔφερον ἀντίρρησιν ἀλλὰ καὶ ἐπεδοκίμασε τὴν ἰδέαν³. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεθάρρυνε ἔτι περαιτέρω τὸν Τιτουλέσκου, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγας ἡμέρας εὕρισκόμενος εἰς τὸ Παρίσι ὑπεγράμμισε πρὸς τὸν Νικόλαον Πολίτην τὴν σημασίαν τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὴν Ρώμην διὰ τὴν εὐόδωσιν τῶν ἑλληνορουμανικῶν διαπραγματεύσεων: «Σᾶς ἐτηλεγράφησα τὰ τῆς συναντήσεώς μου μετὰ τοῦ κ. Τιτουλέσκου, ἔγραφε ὁ Ἕλλην πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Μιχαλακόπουλον. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θὰ προσθέσω λίαν ἐμπιστευτικῶς εἶναι ὅτι ἐν Ρώμῃ ὁ κ. Τ. ἐγνώρισε εἰς τὸν κ. Μουσολίνι τὰς ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος φιλικὰς διαθέσεις τῆς Ρουμανίας καὶ τὴν ἰδέαν συνάψεως συμβάσεως

1. J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 1966, σ. 111-112. Βλ. χαρακτηριστικῶς, ἐπίσης, *Bulletin périodique de la presse yougoslave*, no 72, σ. 3. D.D.I., 7a ser., no 61 (*Messaggio di J. Brătianu*, 27 gennaio 1928).

2. D.D.I., 7a ser., VI, no 83 (*Manzoni a Mussolini*, 5 febbraio 1928), no 107 (*Manzoni a Mussolini*, 15 febbraio 1928). *Bulletin périodique de la presse roumaine*, no 74, σ. 2-3.

3. D.D.I., 7a ser., VI, no 46 (*Appunto di Mussolini*, 25 gennaio 1928) no 55 (*Mussolini ad Arlotta* 26 gennaio 1928) no 74 (*Arrotta a Mussolini*, 31 gennaio 1928).

φιλίας καὶ διαιτησίας καὶ ὅτι ὁ κ. Μ. τὸν ἐνεθάρρυνε πολὺ εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιτικῆς ταύτης. Ὁ κ. Τ. εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοι δώσῃ ν' ἀναγνώσω τηλεγράφημα τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνεν ἐκ Ρώμης εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ ἐπὶ τῆς συνομιλίας ταύτης»¹.

Αἱ τελικαὶ ἀποφασιστικαὶ διαπραγματεύσεις μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας ἔλαβον χώραν ἐντὸς τοῦ Μαρτίου εἰς τὴν Γενεύην μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς τακτικῆς συνόδου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς τὴν ἔδραν τοῦ διεθνοῦς ὀργανισμοῦ, ὁ Ἀνδρέας Μιχαλακόπουλος ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Τιτουλέσκου, ὁ ὁποῖος ἐπεβεβαίωσε τὴν ζωηράν του ἐπιθυμίαν πρὸς σύναψιν ἐνὸς διμεροῦς συμφώνου «μὴ ἐπιθέσεως καὶ διαιτησίας», ἀνταποκρινομένου εἰς τὰς βασικὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἀρχὰς τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Ὁ Ρουμᾶνος Ὑπουργὸς δὲν παρέλειψε νὰ ὑπογραμμίσῃ ὅτι οὐδόλως προετίθετο νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰς σχετικὰς γιουγκοσλαβικὰς ἀπόψεις ἀλλ' ἀπλῶς νὰ ἀναγγείλῃ εἰς τὸ Βελιγράδι τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασίν του νὰ χωρήσῃ εἰς τὴν συνομολόγησιν τοῦ συμφώνου. Ὁ Ἕλλην συνάδελφός του εὐρέθη βασικῶς σύμφωνος τόσον ὡς πρὸς τὴν προταθεῖσαν ἀρχήν, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν προβλεπομένην διαδικασίαν. Τὸ κείμενον τοῦ συμφώνου συνετάγη ταχέως καὶ τὴν 21 Μαρτίου ὑπεγράφη διαδοχικῶς ὑπὸ τῶν δύο ὑπουργῶν εἰς τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματά των².

Τὸ ὑπογραφὲν κείμενον δὲν ἀπεῖχε σοβαρῶς, ὡς πρὸς τὴν γενικὴν διατύπωσίν του, ἀπὸ τὸν συνήθη κατὰ τὴν χρονικὴν αὐτὴν περίοδον τύπον τῶν διμερῶν συμφώνων «μὴ ἐπιθέσεως καὶ διαιτησίας». Τὰ δύο μέρη ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἀποχῆς ἐκ πάσης ἐπιθετικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς προσφυγῆς, ἐν περιπτώσει ἐνδεχομένης μεταξύ των ἀντιδικίας, εἰς τὰς ρητῶς προβλεπομένας διαδικασίας συνδιαλλαγῆς καὶ δικαστικοῦ ἢ διαιτητικοῦ διακανονισμοῦ. Ἡ συμβατικὴ ἐπιβεβαίωσις τοῦ τοιοῦτου προσανατολισμοῦ, ὑπεγράμμισε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν δύο κρατῶν νὰ ἀσπασθοῦν τὰς εἰρηνικὰς μεθόδους, τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν εἰσηγηθῆ καὶ ἐπιβάλει, μέχρις ἐνὸς τοῦλάχιστον σημείου. Ὡς ἐτονίζετο εἰς τὸ προοίμιον τοῦ ὑπογραφέντος Συμφώνου, ἡ ἐπιθυμία τῆς συμβολῆς εἰς τὴν πρακτικὴν καθιέρωσιν τῶν ἀρχῶν τῆς Γενεύης συνεβάδιζε μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς ἐγκαρδίου φιλίας, τὴν ὑπαρξιν κοινῶν συμφερόντων καὶ τὴν προσήλωσιν εἰς τὰ ἰδανικά τῆς εἰρήνης, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐκ παραδόσεως συνέδεον τὰς δύο χώρας. Ἡ δὲ, ἡ κατοχύρωσις τοῦ καθεστώτος τῶν Συνθηκῶν, ἀπετέλει τὴν κοινὴν καθοριστικὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας.

1. Ἰδιωτικὸν Ἀρχεῖον Α. Μιχαλακοπούλου, Ν. Πολίτης πρὸς Α. Μιχαλακόπουλον, 9 Φεβρουαρίου 1928. Τὴν εὐνοϊκὴν στάσιν τῆς Ἰταλίας ἐπιβεβαίωι μεταγενεστέρως καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Α. Ζαῖμης: D.D.I., 7a ser., no 181 (Arlotta a Mussolini, 24 marzo 1928).

2. F.O. 371/12923, P. Loraine to A. Chamberlain, April 20, 1928.

Ἡ ἀκλόνητος δὲ ἐμμονὴ εἰς τὴν τοιαύτην ἀρχὴν ὑπεγραμμίζετο χαρακτηριστικῶς εἰς τὸ προοίμιον τοῦ Συμφώνου¹.

Ἡ σύναψις τοῦ ἑλληνορουμανικοῦ συμφώνου ἐχαιρετίσθη μὲ ἱκανοποίησιν ἀπὸ τὴν βαλκανικὴν κοινὴν γνώμην. Σημαντικὸν μέρος τοῦ τύπου διεΐδε εἰς τοῦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν συνομολόγησιν ἑνὸς «Βαλκανικοῦ Λοκάρνο». Διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν οἱ περισσότερον αἰσιόδοξοι ἔσπευδον νὰ ὑπογραμμίσουν ὅτι ἡ ὁδὸς τῶν διμερῶν ἐνδοβαλκανικῶν συμφωνιῶν ἦνοιξε τὴν ὁδὸν διὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν γειτονικῶν διαφορῶν καὶ τὴν προπαρασκευὴν ἑνὸς πολυμεροῦς συμφώνου, περιλαμβάνοντος τὸ σύνολον τῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου². Ἡ σκληρὰ ἐντούτοις βαλκανικὴ πραγματικότης δὲν ἦτο δυνατόν οὔτε τότε, ἀλλ' οὔτε καὶ βραδύτερον, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εὐόδωσιν παρομοίων προσδοκιῶν. Ἡ σύναψις μιᾶς γενικῆς πολιτικῆς συμφωνίας προϋπέθετε ὄχι μόνον τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν ἐπὶ μέρους διαφορῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ρητὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐδαφικοῦ καθεστῶτος, ὡς εἶχε θεσπισθῆ διὰ τῶν Συνθηκῶν. Κατὰ ταῦτα, αἱ ἐνδοβαλκανικαὶ ἀναθεωρητικαὶ πιέσεις, ὡς ἐξεφράσθησαν βασικῶς διὰ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς, συνέστησαν μίαν μόνιμον φυγόκεντρον δύναμιν, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐπανάληψιν ἑνὸς Λοκάρνο, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσεν σημαντικῶς εἰς τὴν μοιραίαν ἔνταξιν τοῦ συνόλου τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἐντὸς τοῦ κυκλώματος τῶν εὐρύτερων εὐρωπαϊκῶν ἀνταγωνισμῶν³.

Ἄν ὅμως ἦτο πράγματι ὑπερβολικὴ ἡ σύνδεσις τοῦ ἑλληνορουμανικοῦ συμφώνου μὲ τὸ προσδοκώμενον Βαλκανικὸν Λοκάρνο, ἡ ἐλπίς ὅτι ἡ διπλωματικὴ πρᾶξις τῆς 21 Μαρτίου διήνοιγε τὴν ὁδὸν διὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν ἐνδοβαλκανικὴν ἀπομόνωσιν ἦτο ὅπωςδὴποτε βάσιμος. Ἡ ἑλληνορουμανικὴ προσέγγισις ἔτεινε νὰ ἐγκαινιάσῃ σειρὰν ὄλην διμερῶν συμφωνιῶν μὲ τοὺς λοιποὺς βαλκανικοὺς γείτονας, συμφώνως πρὸς τὴν σταθερὰν ἐπιδίωξιν τοῦ Ἀνδρέα Μιχαλακοπούλου. Κυρίως δὲ ἐκαλεῖτο νὰ διανοίξῃ τὴν ὁδὸν διὰ τὴν συνεννόησιν μὲ τὴν Τουρκίαν, τὴν Βουλγαρίαν, καὶ κυρίως τὴν Γιουγκοσλαβίαν⁴. Ἦτο ὅμως πράγματι δυνατόν νὰ προσλάβῃ ἡ ἑλληνορουμανικὴ συμφωνία οὐσιαστικὸν πολιτικὸν περιεχόμενον καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἀποφασιστικὸν μέσον πιέσεως ἐπὶ τῶν ἰδιαιτέρως τότε ἀπαιτητικῶν γειτόνων τῆς Ἑλλάδος; Ἡ θὰ περιορίζετο εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν

1. Βλ. κείμενον τοῦ Συμφώνου, Φ.Ε.Κ., 172/1929, σ. 1578-1583.

2. F.O. 371/12923, P. Loraine to A. Chamberlain, March 31, 1928, Bulletin périodique de la presse roumaine, no 75, σ. 3-4.

3. C. Svolopoulos, Le problème de la sécurité dans le sud-est européen de l'entre deux-Guerres: A la recherche des origines du Pacte Balkanique de 1934, «Balkan Studies», τ. 14 (2, 1973), σ. 251 κ.έ.

4. F.O. 371/12923, Loraine to Chamberlain, March 31, 1928. D.D.I., 7a ser. VI, no 181 (Arlotta a Mussolini, 29 marzo 1928).

φιλικῶν δεσμῶν μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, γεγονὸς καὶ τοῦτο θετικόν, δεδομένης τῆς δυσχεροῦς τότε ἑλληνικῆς διπλωματικῆς θέσεως εἰς τὸ βαλκανικὸν πεδίον;

Αἱ ἀρχικαὶ ἐντυπώσεις ἔτεινον νὰ ἐνισχύσουν τὴν πρώτην ὑπόθεσιν. Αὐτὸς ὁ Μουσολίνι, ταχθεὶς πρῶτος ὑπὲρ τοῦ Συμφώνου, δὲν ἀπέκρυπτε τὴν παράλληλον ἀνησυχίαν τοῦ ἐνώπιον τῶν πιθανῶν πολιτικῶν ἐπιπτώσεών του. Εἰς ἐμπιστευτικὸν ὑπόμνημά του ὑπεγράμμιζε τὴν ἀνάγκην νὰ ἀποτραπῇ ἡ ἐνδεχομένη προσέγγισις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸ σύστημα τῆς Μικρᾶς Συνεννοήσεως, ὡς ἱκανὴ ὄχι μόνον νὰ θέσῃ εἰς κίνδυνον τὸ ἰταλικὸν διπλωματικὸν σύστημα εἰς τὴν Χερσόνησον, ἀλλὰ καὶ νὰ φέρῃ εἰς δυσχερῆ θέσιν τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Τουρκίαν¹. Τὴν ὑπόθεσιν, ἐξ ἄλλου, μιᾶς πιθανῆς ρουμανικῆς μεσολαβήσεως μεταξύ Ἀθηνῶν καὶ Βελιγραδίου ἐνίσχυεν ὄχι μόνον ἡ πρὸς στιγμὴν ἔντονος δυσαρέσκεια τοῦ Βουκουρεστίου διὰ τὰς φιλοουγγρικὰς διαθέσεις, τὰς ὁποίας εἶχε κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐκδηλώσει ἡ Ρώμη², ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῆς διευκολύνσεως τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην μέσῳ ἀκριβῶς τῆς Γιουγκοσλαβίας³.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἑλληνογιουγκοσλαβικῆς συνεννοήσεως, τὸ Σύμφωνον τῆς 21 Μαρτίου 1928, συνδυαζόμενον μετὰ τὴν βαθμιαίαν προσέγγισιν τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἰταλίαν, δὲν παρέλειπε νὰ ἐγείρῃ, καὶ ἀντιστρόφως, τὰς ἐντόνους ἀνησυχίας τοῦ Βελιγραδίου⁴.

Ἡ ἀντιδικία μεταξύ Βελιγραδίου καὶ Ἀθηνῶν εἶχε ἀνακύψει ζωηρὰ ἀπὸ τοῦ 1924, ὅταν ἡ καταγγελία τῆς Συνθήκης τοῦ 1913 καὶ αἱ ηὔξημέναι γιουγκοσλαβικαὶ ἀξιώσεις ἤλθον νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν ἀνατροπὴν τῶν δεδομένων τὰ ὁποία εἶχον ὑπαγορεύσει τὴν παλαιότεραν φιλίαν καὶ τὴν συμμαχικὴν συνεργασίαν τῶν δύο γειτόνων λαῶν. Ἡ μεταβολὴ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δυνάμεων πρὸς ὄφελος τοῦ νέου γιουγκοσλαβικοῦ βασιλείου ἐπέτρεπε, ὡς ἐτονίσθη, εἰς τοὺς ἰθύνοντας τοῦ Βελιγραδίου νὰ ἀσκοῦν μετὰ τὴν μικρασιατικὴν κρίσιν σοβαρὰς πιέσεις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐσωτερικῶς ἐξησθενημένης καὶ διπλωματικῶς ἀπομεμονωμένης. Ἡ ἱκανοποίησις ἀξιώσεων, ὡς ἡ ἀπόδοσις τῶν ἀπαλλοτριωθεισῶν γαιῶν τῆς Μονῆς τοῦ Χιλανδαρίου, ἡ σύναψις εἰδικῆς συμφωνίας περὶ μειονοτήτων καὶ κυρίως ὁ διακανονισμὸς τῆς λειτουργίας τῆς ἐλευθέρως ζώνης καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς πρὸς Θεσσαλονίκην, προεβάλλετο ὡς προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐπανασύνδεσιν τῶν φιλι-

1. D.D.I., 7a ser., VI, no 185 (Mussolini a Paulucci de Calboli Barone, 25 marzo 1928).

2. Βλ. διὰ χαρακτηριστικὰς ἐπιδράσεις κοινῆς γνώμης Βουκουρεστίου: Bulletin périodique de la presse roumaine, No 75, σ. 4-5· 76, σ. 1-3· 77, σ. 1-3.

3. Bulletin périodique de la presse yougoslave, no 80, σ. 11.

4. Survey of International Affairs: 1928, σ. 184. Συμφώνως καὶ πρὸς παρατήρησιν τοῦ Ζαΐμη: D.D.I., 7a ser. VI, no 181 (Arlotta a Mussolini, 24 marzo 1928).

κόν δεσμών μεταξύ τῶν δύο χωρῶν. Ἡ δικαία ἐν τούτοις καὶ αὐστηρά ἐμμονὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν περιφρούρησιν τῶν κυριαρχικῶν τῆς δικαιωμάτων, ἢ ὅποια ἐκάμφθη προσωρινῶς μόνον ἐπὶ δικτατορίας Πάγκάλου, δὲν εἶχε ἐπιτρέψει τὴν γεφύρωσιν τῆς ἀντιθέσεως. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ διαλόγου, τὴν ὁποίαν ὁ Μιχαλακόπουλος ἐξεδήλωσεν ὑπὸ τὴν αὐτονόητον πάντοτε προϋπόθεσιν τῆς διαφυλάξεως τῶν διεθνῶς ἀνεγνωρισμένων θεσμίῶν, δὲν εἶχε μέχρι τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1928 εὑρεῖ τὴν ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένην σερβικὴν ἀνταπόκρισιν¹.

Τὸ ἀδιέξοδον εἰς τὸ ὅποιον εἶχον κατὰ ταῦτα περιέλθει αἱ ἑλληνογιουγκοσλαβικαὶ σχέσεις, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γενικωτέραν διπλωματικὴν ἀπομόνωσιν τῶν Ἀθηνῶν, δὲν ἦτο κατ' ἀρχὴν δυνατὸν νὰ εἶναι ἄσχετον μὲ τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν τοῦ Μιχαλακοπούλου νὰ χωρήσῃ εἰς τὴν σύναψιν τοῦ συμφώνου τῆς 21 Μαρτίου. Εἰς παρατήρησιν τῆς εἰδικῆς διευθύνσεως τοῦ Foreign Office ὑπογραμμίζεται χαρακτηριστικῶς ὅτι «ἡ Ἑλλὰς ἔχει καταστῆ νευρικὴ λόγῳ τῆς ἀπομονώσεώς της καὶ τὸ Σύμφωνον μὲ τὴν Ρουμανίαν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα (τῆς τοιαύτης καταστάσεως). Θὰ εἶχε προτιμήσει ἕνα διακανονισμόν μὲ τὴν Γιουγκοσλαβίαν, ἀλλὰ ὑφίστανται πλείστα ὄσα ἐμπόδια»². Τὴν πλέον ὁμως χαρακτηριστικὴν ἐξεικόνισιν τοῦ συσχετισμοῦ τῆς ἑλληνορουμανικῆς προσεγγίσεως μὲ τὰς ἐκκρεμούσας ἑλληνογιουγκοσλαβικὰς διαφορὰς ἀποδίδει ὁ Βρεττανὸς πρεσβευτὴς εἰς Ἀθήνας Percy Loraine: «Ἄν κρίνω ὀρθῶς, τότε ἡ Ἑλλὰς λέγει πρὸς τὴν Γιουγκοσλαβίαν περίπου τὸ ἑξῆς: Ἐπὶ μακρὸν ἐπεδιώξαμεν νὰ ἐπιτύχωμεν μεθ' ὑμῶν μίαν συμφωνίαν. Σὰς ἐπανελάβομεν συχνὰ ὑπὸ ποίους ὅρους μία τοιαύτη συμφωνία εἶναι δι' ἡμᾶς δυνατή. Ἐπεδείξαμεν ἐπανελημμένως τὴν λογικὴν τῆς στάσεως καὶ τῶν ὄρων μας καὶ τὴν προθυμίαν μας νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπιδιώξεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας σας ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ συγκρούονται μὲ τὰ κυριαρχικά μας δικαιώματα. Ἀτυχῶς ἀπετύχαμεν καὶ δὲν κατωρθώσαμεν νὰ σὰς πείσωμεν ὅπως συζητήσωμεν σοβαρῶς. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ νομίζετε ὅτι δυνάμεθα ἀτελευτήτως νὰ κωλυσιεργῶμεν ἐπειδὴ καὶ μόνον δὲν θὰ συμφωνήσετε μεθ' ἡμῶν ἢ ἐπειδὴ ἢ φιλία σας ἀποτελεῖ τὴν μόνην διέξοδον

1. Περὶ τῶν ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν σχέσεων μεταξύ 1924-1928 βλ. *Survey of International Affairs*: 1926, σ. 165-177· 1928, σ. 184-187. Π. Πιπινέλη, Ἱστορία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος, 1923-1941, Ἀθήναι 1948, σ. 19 κ.έ. Α. Α. Κύρου, Οἱ Βαλκανικοὶ γείτονες μας, Ἀθήναι 1962, σ. 159-174. P. S. Dertilis, *La zone franche de Salonique et les accords gréco-yougoslaves*, Paris 1928. Ἐπίσης Κ. Σβολοπούλου, *Τὸ Βαλκανικὸν Σύμφωνον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ*, 1928-1934. Ἀνέκδοτον κείμενον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Ἀθήναι 1974, σ. 12-16, 37-49, κ.έ. Τοῦ ἰδίου, Ἡ διευθέτησις τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Γιουγκοσλαβίας, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1928, παράρτημα δημοσ., ἔ.ά., σ. 131-168.

2. F.O. 371/12923, Eastern Depart., April 12, 1928.

ἀπὸ τὴν ἀπομόνωσιν. Τὸ σύμφωνόν μας μετὰ τὴν Ρουμανίαν ἀποτελεῖ τὴν ἀπόδειξιν τούτου, ὡς καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ προσωπικοὶ σας σύμμαχοι δὲν περιφρονοῦν τὴν φιλίαν μας. Ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιμονῆς σας δὲν δυνάμεθα νὰ βαδίσωμεν μετὰ ὑμῶν, ὀφείλομεν ἀκριβῶς νὰ βαδίσωμεν ἄνευ ὑμῶν καὶ νὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν σύναψιν παρομοίων συμφώνων μετὰ ἄλλους γείτονας, οἱ ὅποιοι εἶναι δυνατόν νὰ προθυμοποιηθοῦν νὰ συνομολογήσουν ταῦτα»¹.

Τὸ σύμφωνον ὁμῶς τῆς 21 Μαρτίου ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ μέσον πιέσεως ἰκανὸν νὰ ἐνισχύσῃ οὐσιαστικῶς τὴν διαπραγματευτικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος; Καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε πράγματι ἀποβλέψει εἰς τοῦτο; Ἡ ἀντικειμενικὴ ἀνάλυσις, ἡ ὁποία διεδέχθη τὰς πρώτας ἐντυπώσεις, ἔφερε ταχέως εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἀντιφατικῶν ἐκείνων παραγόντων, οἱ ὅποιοι ἔτεινον νὰ περιορίσουν τὴν οὐσιαστικὴν δυνατότητα τοῦ Βουκουρεστίου ὅπως συμβάλλῃ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἑλληνικῶν διπλωματικῶν θέσεων. «Φαίνεται ἀπίθανον ὅτι ἡ συμφωνία θὰ ἔχῃ ἀποφασιστικὸν ἀντίκτυπον ἐπὶ τῶν γιουγκοσλαβικῶν θέσεων, ἐτονίζετο εἰς εἰδικὴν παρατήρησιν τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως τῶν Foreign Office. Ἐν ἑλληνορουμανικὸν σύμφωνον οὐδὲν οὐσιαστικῶς σημαίνει, ἐφ' ὅσον τὰ συμφέροντα τῶν δύο χωρῶν δύνανται νὰ συγκρουσθοῦν σοβαρῶς εἰς κάθε περίστασιν. Δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ Ρουμανία σύμμαχος τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης σύμμαχος τῆς Γαλλίας, καὶ εἶναι κατὰ συνέπειαν ἐντελῶς νόμιμον διὰ τοὺς Σέρβους νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι οἱ Ρουμᾶνοι θὰ τεθοῦν κατὰ μέρος οἰασθήποτε ἀντιδικίας, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τοῦ φόβου μὴ πλήξουν ἓνα τῶν συμμάχων των, καὶ οἱ Σέρβοι θὰ ἐνθυμοῦνται πάντοτε ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐστία τῆς Ρουμανίας εἶναι τὸ Παρίσι καὶ ὄχι ἡ Ρώμη»².

Ἡ διερεύνησις τῆς ἑλληνικῆς διπλωματικῆς τοποθετήσεως ὑπογραμμίζει ἀντιθέτως ὀλιγώτερον τὰς ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν γενικωτέραν πολιτικὴν σημασίαν τοῦ Συμφώνου καὶ περισσότερον τὴν ἀμφισβήτησιν ὡς πρὸς τὴν σκοπιμότητα νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τοῦτο τὸ μέσον διὰ τὴν ἄμεσον προώθησιν τῶν διμερῶν διαπραγματεύσεων μετὰ τὴν Τουρκίαν, τὴν Βουλγαρίαν, ἢ κυρίως, τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Ὁ Γ. Μελάς, ὑποδιευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἔσπευδεν ἐμπιστευτικῶς νὰ διαψεύσῃ τὰς σχετικὰς δημοσιογραφικὰς φήμας καὶ νὰ ὑπογραμμίσῃ ὅτι οὔτε ἐζητήθη ἡ ρουμανικὴ μεσολάβησις μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Βελιγραδίου, οὔτε διαγράφεται ἡ πιθανότης τῆς ταχείας ἐκκαθαρίσεως τῶν ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν διαφορῶν³. Ὁ Ἰωάννης Πολίτης, γενικὸς διευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων, ἐπεβεβαίωσεν τὴν πρώτην διάψευσιν κατὰ τὸν πλέον κατηγορημα-

1. F.O. 371/12923, P. Loraine to A. Chamberlain, March 31, 1928.

2. F.O. 371/12923, Departement (Howard Smith), April 14, 1928.

3. D.D.I., 7a ser., VI, no 232 (Arlotta a Mussolini, 7 aprile 1928). Περί τῶν κυκλοφορουσῶν φημῶν: No 230 (Mussolini ad Arlotta, 7 aprile), 231 (Grandi ad Arlotta, 7 aprile).

τικόν τρόπον¹. Τέλος δέ, αὐτὸς ὁ Μιχαλακόπουλος ἐδήλου πρὸς τὸν Ἰταλὸν πρέσβυν ὅτι οὔτε ἡ Ἑλλάς ἐζήτησε τὴν φημολογουμένην μεσολάβησιν, οὔτε ἡ Ρουμανία ἦτο πιθανὸν νὰ ἀναλάβῃ ὑπὸ τὰς τότε συνθήκας μίαν τοιαύτην πρωτοβουλίαν².

Πράγματι, οὔτε ἡ ρουμανικὴ κυβέρνησις εἶχε δειχθῆ πρόθυμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν μεσολαβητικὴν εὐθύνην, οὔτε ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ εἶχε σοβαρῶς ἀποβλέψει εἰς τὴν μεσολάβησιν τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ Τιτουλέσκου, ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς μέλους τῆς Μικρᾶς Συνεννοήσεως, ἐδίσταζε νὰ ἀναμειχθῆ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς γείτονος συμμάχου του³. Καὶ ὁ Μιχαλακόπουλος, ὡς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Βενιζέλος, ἀπέκρουε σταθερῶς τὴν ἰδέαν οἰασδῆποτε ἐμπλοκῆς εἰς τὸ σύστημα τῆς Μικρᾶς Συνεννοήσεως, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς σχηματισμὸν μεσευρωπαϊκόν⁴. Ἡ ἐνδοβαλκανικὴ ἀπομόνωσις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τὸ ἀδιέξοδον τῶν διαπραγματεύσεων μὲ τὸ Βελιγράδι εἶχον ἀντιθέτως διανοίξει τὴν ὁδὸν διὰ τὴν προσέγγισιν μὲ τὴν Ἰταλίαν. Παρὰ τὰς σοβαρὰς ἀρχικὰς ἐπιφυλάξεις του, ὁ Μιχαλακόπουλος εἶχεν ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς ὑπουργίας του σταθερῶς προσανατολισθῆ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἑλληνοϊταλικῆς συνεννοήσεως, ὡς μόνου μέσου ἱκανοῦ νὰ ἐξισορροπήσῃ τὰς ἐντεινομένας ἐνδοβαλκανικὰς πιέσεις. «Ἐὰν καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν δὲν κατορθωθῆ συνεννόησις μετὰ τῶν Σέρβων, ἐξεμυστηρεύετο πρὸς τὸν Βενιζέλον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1927, φοβοῦμαι ὅτι θὰ εἶναι πολὺ δύσκολον διὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀποφύγῃ τὴν σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν μὲ τὴν Ἰταλίαν...»⁵. Ἡ ἐντεινομένη ἰταλοσερβικὴ δυσπιστία, ἡ ὁμαλὴ ἰταλοβρετανικὴ συνύπαρξις εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἡ σύσφιγξις τῶν ἰταλοτουρκικῶν δεσμῶν θὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν εὐόδωσιν τῶν διαπραγματευτικῶν ἐπαφῶν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ρώμης ἐντὸς τοῦ ἔτους 1928. Αὐτὸς ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος θὰ φέρῃ εἰς εὐτυχῆς πέρας τὰς συντόνους προσπαθείας τοῦ Μιχαλακοπούλου διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συμφώνου τῆς Ρώμης τὴν 23 Σεπτεμβρίου, θὰ συνάψῃ κατὰ τρόπον ἄμεσον τὸ πρόβλημα τῶν ἑλληνοσερβικῶν σχέσεων μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς ἑλληνοϊταλικῆς προσεγγίσεως. «Εἶμεθα ἀνήσυχτοι ἐκ τῆς στάσεως τῆς Σερβίας ἀπέναντί μας, ἐτόνιζε πρὸς τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν Clement-Simon, τὴν 31 Ἰουλίου 1928. Ἡ Σερβία ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς τὸν μόνον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἔχομεν νὰ φοβηθῶμεν. Μόνη ἡ Ἰταλία θὰ ἠδύνατο ἐνδεχομένως νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ τοῦ κινδύνου τούτου»⁶. Αἱ ἑλληνογιουγκο-

1. D.D.I. 7a ser., VI, no 237 (Arlotta a Mussolini, 9 aprile 1928).

2. D.D.I., 7a ser., VI, no 239 (Arlotta a Mussolini, 19 aprile 1928).

3. Βλ. ἀνωτέρω, σ. 153-154.

4. D.D.I., 7a ser., VI, no 237, 239 (Arlotta a Mussolini, 9, 10 aprile 1928).

5. Μουσεῖον Μπενάκη, Ἀρχειον Ε. Βενιζέλου, ἀρ. φακ. 328, Α. Μιχαλακόπουλος πρὸς Ε. Βενιζέλον, 24 Φεβρουαρίου 1927.

6. Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques: Europe (1918-1929), Yougoslavie, 57, Clement-Simon à Briand, 31 juillet 1928.

σλαβικαὶ συμφωνίαι τοῦ 1928-1929 καὶ αἱ ἑλληνοτουρκικαὶ συμφωνίαι τοῦ 1930 ὀροθετοῦν τὰς ἑνδοβαλκανικὰς διπλωματικὰς συνεπειὰς τῆς ἑλληνοἰταλικῆς συνεννοήσεως τοῦ 1928¹.

Ἡ ἀναζήτησις ἐν τούτοις τῶν ὁρίων, τὰ ὅποια ἡ ἑλληνορουμανικὴ προσέγγισις δὲν ἐπέτυχε νὰ ὑπερβῆ, οὐδόλως ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Σύμφωνον τοῦ 1928 ἐστερεῖτο οὐσιαστικῆς πολιτικῆς σημασίας. Αἱ διμερεῖς ἑλληνορουμανικαὶ σχέσεις ἐξηκολούθησαν νὰ ἐξελίσσωνται εὐνοϊκῶς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, διὰ νὰ συσφιγθοῦν ἀκόμη περισσότερο ὅταν ὁ Ἑλλην πρωθυπουργὸς θὰ ἐπισκεφθῆ τὸ Βουκουρέστι τὸ 1931 καὶ θὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ Iorga τὴν νέαν Σύμβασιν Ἐμπορίου, Ναυσιπλοΐας καὶ Ἐγκαταστάσεως². Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν περαιτέρω προαγωγὴν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο φίλων λαῶν, ἰδίως εἰς τὸν ἐμπορικὸν καὶ τὸν μορφωτικὸν τομέα, τὸ Σύμφωνον τοῦ 1928 ἔσχεν εὐνοϊκὸν ἀντίκτυπον καὶ ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἑνδοβαλκανικῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Ἀπετέλεσε τὴν πρώτην πολιτικὴν συμφωνίαν, τὴν ὁποίαν συνωμολόγησεν ἡ Ἑλλάς μετὰ τῶν Βαλκανικῶν γειτόνων της, καὶ ἐνεκαίνισσε ἐπιτυχῶς τὴν τακτικὴν τῶν διμερῶν ἑνδοβαλκανικῶν συμφώνων, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας ὁ Ἀνδρέας Μιχαλακόπουλος εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἀποβλέπει μετὰ σταθερότητα καὶ συνέπειαν. Ἡ προσπάθεια τοῦ Ἑλληνοῦ πολιτικοῦ κατέτεινε βασικῶς εἰς τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν πολυπλεύρων γειτονικῶν πιέσεων καὶ τὴν ἐξοδον τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν διεθνή ἀπομόνωσιν. Φορεὺς ὅμως τοῦ εἰλικρινοῦς φιλειρηνικοῦ πνεύματος τῆς ἑλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, καθίστατο εἰσηγητὴς μιᾶς διπλωματικῆς μεθοδεύσεως, ἡ ὁποία, χωρὶς νὰ ἐντάσσεται εἰς τὸ σύστημα τῆς συλλογικῆς ἀσφαλείας, ἐβασίζετο εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κανόνων τῆς Γενεύης. Κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς, τὸ ἑλληνορουμανικὸν Σύμφωνον τῆς 21 Μαρτίου 1928, ἔκφρασις τῆς εἰλικρινοῦς ἐπιθυμίας δύο γειτόνων λαῶν πρὸς σύσφιγξιν τῶν μεταξὺ τῶν φιλικῶν δεσμῶν, ἀπετέλεσε πρᾶξιν ἀπολύτως θετικὴν, τόσον διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῶν συμβαλλομένων μερῶν, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν μεθόδων τῆς εἰρηνικῆς συνεργασίας εἰς τὸν εὐρύτερον χῶρον τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Τὸ διπλωματικὸν γεγονός τῆς ἑλληνοἰταλικῆς προσεγγίσεως τοῦ 1928 ἀποτελεῖ ἀπὸ μακροῦ χρόνου τὸ ἀντικείμενον εἰδικῆς διερευνήσεως διὰ τὸν συντάκτην τοῦ παρόντος ἀρθροῦ, βασισμένης εἰς τὴν ἀξιοποίησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀρχεῖων πηγῶν, ὡς καὶ ἰδιωτικῶν ἀρχεῖων συλλογῶν. Ὡρισμένα πρῶτα στοιχεῖα βλ. Κ. Σ β ο λ ο π ο ὑ λ ο υ, Τὸ Βαλκανικὸν Σύμφωνον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, 1928-1934, Ἀθήναι, 1974.

2. M. L h é r i t i e r, L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821-1931), Extrait des «Mélanges Iorga», Paris, 1933, p. 599-606.

RÉSUMÉ

Constantin Svolopoulos, Le Pacte gréco-roumain du 21 Mars 1928.

Le Pacte gréco-roumain de non-agression et d'arbitrage, signé à Genève le 21 mars 1928, constitua le premier traité conclu par la Grèce après Lausanne sur le plan politique avec l'un de ses voisins et inaugura la tactique des accords bilatéraux entre Etats balkaniques, vers laquelle André Michalakopoulos s'était constamment orienté. La conclusion du pacte ne visait pas seulement au renforcement des liens traditionnellement amicaux entre les deux pays; elle était encore liée à la nécessité impérieuse pour la Grèce de sortir de son isolement diplomatique et d'équilibrer les multiples pressions exercées par ses voisins, et plus particulièrement les Serbes. Néanmoins, la position délicate de la Roumanie, tant que alliée de la Yougoslavie au sein de la Petite Entente, ainsi que l'attitude réservée des dirigeants Grecs face à ce système d'alliances de l'Europe Centrale, ont finalement entravé toute initiative de Bucarest en vue de faciliter le règlement du différend entre Athènes et Belgrade. Le gouvernement hellénique dans son désir de s'assurer les moyens pour faire pression sur le gouvernement yougoslave, avait déjà porté ses regards vers Rome. La conclusion même du Pacte gréco-roumain avait été facilitée de manière décisive par le rapprochement italohellénique, qui avait commencé à se dessiner dans les derniers mois de 1927 pour aboutir au Traité de Rome du 23 Septembre 1928.